

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Факультет психології, політології та соціології

Кафедра психології

**Кваліфікаційна робота -
Бакалаврський дослідницький проєкт**

053 «Психологія»

на тему:

**Особливості функціонування психічних процесів у свідків
кримінального правопорушення**

Виконав: здобувач 4 курсу,

галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки»

спеціальність 053 «Психологія»

Завадзкий Вадим Сергійович

Керівник: к.психол.н., доцент В.А. Ташматов

Рецензент: к.ю.н., доцент О.С. Геращенко

Одеса – 2025

АНОТАЦІЯ

Завадзкий В.С. «Особливості функціонування деяких психічних процесів у свідків кримінального правопорушення». Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Бакалаврський дослідницький проєкт на здобуття освітнього ступеню «Бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія». Національний університет «Одеська юридична Академія», Одеса, 2025 рік.

Бакалаврський проєкт присвячений комплексному дослідженню рівня уваги та пам'яті свідків правопорушення на основі проведеного психологічного експерименту, спрямованого на вивчення впливу когнітивних, емоційних та соціальних чинників на точність свідчень. Аналізується вплив стресу, когнітивного навантаження, групового тиску та дезінформації як чинників, що можуть викривляти сприйняття свідків. У дослідженні застосовувалася експериментальна методика моделювання реальної ситуації правопорушення із залученням студентів у контрольованих умовах. Після спостереження за інсценованою подією учасники заповнювали анкети, що дозволило зафіксувати особливості їхніх спогадів і здатності відтворити події. Результати експерименту продемонстрували, що емоційний стрес може сприяти звуженню уваги, внаслідок чого ключові події запам'ятовуються чіткіше, тоді як менш значущі деталі залишаються непоміченими. Виявлено, що соціальний контекст, включаючи груповий тиск, може призводити до уніфікації свідчень навіть за відсутності об'єктивних доказів. У роботі зроблено висновок про необхідність адаптації методик опитування свідків шляхом мінімізації навідних запитань, контролю емоційних чинників та врахування соціальних аспектів під час проведення допитів. Надано психологічні рекомендації щодо поліпшення методик збирання свідчень, розробки освітніх програм для слідчих, а також для глибшого розуміння психологічних аспектів свідчень у судочинстві.

Ключові слова: увага, пам'ять свідків, стрес, когнітивне навантаження, соціальний контекст, правопорушення, дезінформація.

ABSTRACT

Zavadzkyi V.S. “Peculiarities of functioning of some mental processes in witnesses of a criminal offence”. Qualification scientific work in the form of a manuscript. Bachelor's research project for obtaining the educational degree of “Bachelor” in the speciality 053 “Psychology”. National University “Odesa Law Academy”, Odesa, 2025.

The bachelor's project presents a comprehensive study of eyewitness attention and memory, based on a psychological experiment designed to investigate how cognitive, emotional, and social factors influence the accuracy of testimony. The study examines the effects of stress, cognitive load, misinformation, and group influence as factors contributing to memory distortions. The research employed an experimental methodology involving a simulated crime scenario where students observed an event under controlled conditions and subsequently completed questionnaires. This approach allowed the identification of patterns in memory recall and the accuracy of detail reproduction. The results demonstrate that emotional stress narrows attention, leading to improved recall of central elements while secondary details are often overlooked. It was also revealed that social context, including group pressure, could influence the uniformity of witness statements, even in the absence of factual consensus. The project concludes by emphasizing the necessity of adapting witness questioning techniques, including reducing the use of leading questions, managing emotional factors, and accounting for social influences during investigative interviews. The findings can be applied to improve law enforcement procedures for evidence collection, develop training programs for investigators, and enhance the overall understanding of psychological mechanisms affecting eyewitness testimony in judicial processes.

Keywords: attention, eyewitness memory, stress, cognitive load, social context, crime, misinformation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ УВАГИ ТА ПАМ'ЯТІ У СВІДКІВ ..	16
1.1. Мета, завдання, методика та вибірка дослідження.....	16
1.2. Організація і проведення експерименту: сценарій, анкетування, відеоспостереження	18
ВИСНОВКИ ДО 1-ГО РОЗДІЛУ	20
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СВІДКІВ ПРАВОПОРУШЕНЬ	22
2.1. Аналіз результатів експерименту: статистичні дані, інтерпретація, порівняння з теоретичними засадами.....	22
2.2. Рекомендації щодо зниження впливу стресу під час допиту.....	25
2.3. Перспективи впровадження адаптованих методик роботи зі свідками в українській юридичній практиці.....	31
ВИСНОВКИ ДО 2-ГО РОЗДІЛУ	34
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	38
ДОДАТКИ.....	42

ВСТУП

Актуальність теми. Увага та пам'ять є одними з базових когнітивних процесів, які відіграють ключову роль у сприйнятті, обробці, збереженні та відтворенні інформації. Вони тісно пов'язані між собою, утворюючи функціональний комплекс, який забезпечує свідоме орієнтування людини у навколишньому середовищі та успішну адаптацію до нього. Розгляд уваги та пам'яті у контексті правової психології особливо важливий, оскільки саме ці процеси забезпечують здатність свідків кримінального правопорушення помічати, запам'ятовувати та передавати деталі події.

Увага розглядається в психології як психічний процес, що забезпечує вибіркове спрямування та зосередження свідомості на певних об'єктах або явищах. Її функцією є відбір інформації з усього обсягу сенсорних стимулів, що надходять у свідомість, і забезпечення подальшої обробки релевантної інформації. Згідно з класичними уявленнями, увага має властивості зосередженості, стійкості, переключення, розподілу та обсягу. Обсяг уваги обмежений: середньостатистична людина може утримувати в полі уваги лише від 5 до 9 одиниць інформації одночасно. У стресових ситуаціях цей обсяг, як правило, зменшується, що пояснюється мобілізацією психічних ресурсів на найважливіші подразники [9].

Пам'ять, у свою чергу, є психічним процесом запам'ятовування, збереження та відтворення минулого досвіду, це не точна репродукція події, а складний реконструктивний процес, який включає інтерпретацію побаченого, додавання емоційних і соціальних смислів, а також вплив контексту після події (наприклад, перегляду відеозапису чи розмов із іншими очевидцями). Серед особливостей пам'яті у свідків варто виділити емоційний компонент, який часто визначає, які елементи події будуть збережені у довготривалій пам'яті. Як правило, найяскравіші та емоційно забарвлені моменти фіксуються краще, тоді як периферійні чи нейтральні деталі можуть втрачатися. Це явище пояснюється ефектом «тунелювання уваги», коли людина в стані стресу фокусує всю увагу на загрозовому об'єкті, ігноруючи

другорядні аспекти. У цьому контексті важливо також враховувати індивідуальні особливості - тип темпераменту, рівень тривожності, попередній досвід тощо [30].

Крім того, пам'ять і увага тісно пов'язані з рівнем фізіологічного та психоемоційного стану людини. Підвищений рівень кортизолу (гормону стресу), який часто фіксується у свідків надзвичайних ситуацій, чинить подвійний вплив: з одного боку, він може підвищити концентрацію уваги на загрозовому стимулі, з іншого - пригнічує процеси обробки та кодування менш значущої інформації. У довготривалій перспективі це призводить до того, що у пам'яті залишаються фрагментовані або емоційно викривлені образи [24].

Точність свідчень очевидця - це результат багатьох взаємодіючих чинників. Вони діють як на етапі первинного сприйняття, так і на стадії збереження й відтворення інформації. Психологічна наука переконливо доводить, що пам'ять - не фотографічний механізм, а реконструктивний процес, який залежить від значної кількості суб'єктивних і об'єктивних чинників. У судовій практиці це вимагає від фахівців особливої обережності у трактуванні показань свідків. Важливо враховувати, що навіть щира особа може надати неточну або викривлену інформацію не з метою введення в оману, а через дію природних психічних механізмів. Саме тому важливо вдосконалювати процедури допиту, розробляти та впроваджувати методи когнітивного інтерв'ювання, застосовувати техніки зниження стресу перед опитуванням, а також навчати слідчих основам психології свідчень [14].

У сучасній кримінальній юстиції показання свідків є одними з основних джерел доказової інформації. Водночас численні психологічні дослідження свідчать про те, що людська пам'ять і увага є вкрай вразливими до впливу різних зовнішніх і внутрішніх факторів - таких як стрес, когнітивне перевантаження, дезінформація, соціальний тиск та ін. Свідки правопорушень нерідко перебувають у напружених емоційних станах, що значно знижує точність і повноту відтворення побаченого. Особливо

актуальною тема дослідження є в умовах сучасних українських реалій, коли правоохоронна система перебуває в процесі реформування, а питання якості та достовірності доказової бази набуває ключового значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивні спотворення, які виникають у свідків правопорушень, привертають дедалі більше уваги дослідників у галузях психології пам'яті, нейропсихології, юридичної психології та криміналістики. Точність свідчень очевидців є однією з найважливіших умов об'єктивного розслідування правопорушень. Водночас численні психологічні дослідження свідчать, що психічні процеси уваги та пам'яті у свідків не можна розглядати як автоматичні чи надійні механізми. На процес формування, збереження та відтворення спогадів про події суттєво впливають різноманітні психологічні чинники. Серед найбільш значущих варто виділити направленість уваги, стрес, когнітивне навантаження, вплив дезінформації, соціальний тиск та індивідуально - психологічні особливості свідка. Ці чинники не лише змінюють характер сприйняття події, але й призводять до систематичних помилок пам'яті, спотворення фактів та появи хибних деталей у свідченнях [18].

Це вимагає розробки нових методик збирання свідчень, зокрема таких, що базуються на принципах когнітивного інтерв'ювання, уникненні навідних запитань, а також створенні умов, що мінімізують емоційний тиск на свідка [4].

У структурі уваги розрізняють мимовільну, довільну та післядовільну (афективну) увагу. Для свідків подій характерним є домінування мимовільної уваги, зумовленої силою емоційного подразника або небезпекою ситуації. У такому випадку увага фокусується на яскравих, динамічних або емоційно забарвлених аспектах події, одним із ключових феноменів, що вивчається в цьому контексті, є ефект неуважної сліпоти (inattention blindness). Його вперше систематично дослідили Даніель Сімонс і Крістофер Чабріс (1999) у знаменитому експерименті з «горилю» - відеороликом, у якому учасники, рахуючи передачі м'яча між гравцями, не помічали людину в костюмі горили,

що з'являлася в центрі кадру. Це дослідження продемонструвало, що людина здатна повністю пропустити навіть очевидний стимул, якщо її увага зосереджена на іншому завданні. У правовому контексті це означає, що свідок може бути щиро переконаний у відсутності певної події або об'єкта, хоча насправді він їх спостерігав [22]. Такий феномен підтверджено й у авторському дослідженні, де жоден із учасників експерименту не помітив інсценовану крадіжку телефона під час агресивної словесної сцени, попри те, що вона відбувалася в зоні їхнього прямого зору.

Пам'ять поділяється на кілька видів залежно від тривалості зберігання інформації (сенсорна, короткочасна, довготривала), характеру діяльності (рухова, образна, емоційна, словесно-логічна), а також за критерієм усвідомленості (довільна та мимовільна). Саме мимовільна пам'ять часто є головним джерелом свідчень очевидців - інформація фіксується без спеціального наміру запам'ятати, але відтворюється згодом у відповідь на запитання слідчих чи під час допиту [28].

Дезінформація - один з найнебезпечніших факторів викривлення свідчень. Вона може надходити як під час самої події (наприклад, через коментарі інших очевидців), так і після неї - через ЗМІ, розмови з іншими людьми, перегляд відеозаписів тощо. Унаслідок такого впливу свідок починає щиро вірити, що певна подія дійсно мала місце, навіть якщо цього не було. Дезінформація має особливо сильний ефект у випадках, коли свідок не впевнений у власній пам'яті або знаходиться під емоційним впливом.

Також варто зазначити, що джерелом дезінформації можуть виступати самі правоохоронці - свідомо чи несвідомо - під час формулювання запитань. Використання навідних, альтернативних або двозначних формулювань сприяє формуванню нових, іноді вигаданих, образів у пам'яті свідка. Це порушує об'єктивність збирання доказів і може призвести до юридичних помилок у судовому процесі [2].

Ефект дезінформації був описаний у дослідженнях Елізабет Лофтус та Джона Палмера. У класичному експерименті (1974) учасникам

демонстрували відео ДТП, а потім ставили навідні запитання, зокрема варіації на кшталт: «З якою швидкістю рухалося авто, коли воно *вдарилося* / *врізалося* / *зіштовхнулося*?» Було виявлено, що навіть зміна одного слова в запитанні спричиняла суттєві розбіжності в оцінках швидкості та появу помилкових спогадів, наприклад про розбиті фари, яких не було. Цей ефект має надзвичайно важливе значення для практики допитів, оскільки він підтверджує, що невинне формулювання запитання може підсвідомо змінити зміст пам'яті свідка, подібні формулювання можуть активувати латентні образи чи уявлення, які інтегруються в уже існуючі спогади, створюючи спотворення, що видаються особі цілком реальними.

У практиці допиту важливим аспектом є також часовий чинник - інтервал між подією і моментом опитування. Чим більший цей інтервал, тим вищою є ймовірність стирання, спотворення або заміщення фрагментів пам'яті іншими образами, враженнями або інформацією ззовні. Існує феномен ретроактивного інтерференційного ефекту, коли нова інформація, отримана після події, витісняє або видозмінює попередні спогади. Це може бути особливо небезпечно в умовах, коли свідки мають доступ до відеозаписів, медіа або обговорень у соціальних мережах, що активно формують певне бачення події.

Також у сучасних дослідженнях значну увагу приділяють ефекту конфабуляції, тобто мимовільному заповненню прогалин у пам'яті вигаданими деталями. Конфабуляції найчастіше виникають у ситуаціях, коли свідок не впевнений у побаченому, однак бажає надати «повну» відповідь або відповісти згідно з очікуваннями опитувача. Згідно з експериментами Маурера та Саурланда (2016), у таких умовах свідки легко «вставляють» у свідчення деталі, що логічно доповнюють подію, навіть якщо таких деталей не було [28].

Значущим є також вивчення ефекту емоційної селекції пам'яті, коли події з високим емоційним навантаженням запам'ятовуються краще, ніж нейтральні або другорядні. Проте це запам'ятовування відбувається

вибірково: зберігаються лише фрагменти, які мають сильне емоційне забарвлення, тоді як менш яскраві деталі стираються або викривляються. Дослідження Валентайна і Масоут (2009) показали, що свідки, які спостерігали за сценою конфлікту, краще запам'ятовували інтонацію, міміку та загальний емоційний стан учасників, але гірше - точний текст розмов, предмети одягу або кольори об'єктів. Це підтверджує тезу про емоційну селективність у фіксації інформації [29].

Окремо слід згадати про ефект джерельної амнезії, при якому людина пам'ятає сам факт або деталь події, але не здатна точно визначити джерело цієї інформації. Наприклад, свідок може бути переконаний, що бачив крадіжку особисто, хоча насправді почув про неї від іншої особи або побачив на відео. Такий ефект має особливу небезпеку в судовій практиці, адже сприяє інтеграції зовнішньої інформації в особисті спогади без усвідомлення цього процесу.

Одним із найпоширеніших чинників, що супроводжує свідків під час спостереження за правопорушенням є стрес. У ситуації небезпеки або непередбачуваної події активізуються захисні механізми організму, зокрема гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникова вісь, що призводить до підвищення рівня гормонів стресу - кортизолу та адреналіну. Їх надлишок може, з одного боку, покращити запам'ятовування центральних, емоційно насичених подій, але з іншого - суттєво погіршити запам'ятовування другорядних деталей. Це явище відоме як тунельна увага, коли свідок фокусує всю увагу на загрозовому або ключовому елементі (наприклад, зброї чи агресивній поведінці), ігноруючи фон чи менш значущі візуальні або аудіальні сигнали. У результаті свідчення стають однобічними, а картина події - неповною або викривленою [26].

Крім того, стрес викликає фізіологічні реакції, які знижують когнітивну гнучкість та здатність до логічного аналізу. Людина в стані сильного емоційного збудження нерідко інтерпретує події через призму тривоги або страху, перебільшуючи інтенсивність або агресивність ситуації. Саме тому в

багатьох випадках свідки згадують неіснуючі деталі або помилково ідентифікують учасників події.

У кримінально-процесуальному контексті важливо враховувати також правові та етичні аспекти. Формальне попередження свідка про кримінальну відповідальність за надання неправдивих свідчень може спровокувати додатковий стрес, що, у свою чергу, вплине на точність відтворення подій. Це явище має назву ефекту попередженої відповідальності, коли емоційна напруга викликає мимовільну корекцію або пригнічення деяких спогадів [12].

Дослідники наголошують, що пам'ять є не лише індивідуальним, а й соціально опосередкованим процесом. Сучасні дослідження ефекту групового тиску на формування свідчень продемонстрували, що під час групового обговорення події більшість учасників змінювали власні первинні відповіді під впливом думки інших, навіть якщо та суперечила дійсності.

Соціальний тиск може проявлятися у формі інформаційної конформності (пристосування до чужої думки у випадку сумніву) або нормативної конформності (бажання бути прийнятим у групі, уникнути осуду чи покарання). Як показали дослідження Габберт, Мемон та Аллана (2003), навіть просте обговорення подій із іншими свідками призводило до поширення хибної інформації, яку свідки починали вважати власними спогадами. Подібні ефекти можуть бути особливо сильними серед невідготтовлених осіб або в умовах авторитарного тиску. Соціальний тиск може походити і від слідчих, коли ті, свідомо чи несвідомо, підштовхують свідка до певної версії подій або роблять акцент на «правильності» окремих свідчень. Це може викликати у свідка бажання відповідати очікуванням, навіть на шкоду власній пам'яті. У таких випадках формуються наративи, що узгоджуються з колективною думкою або процесуальними цілями, але не завжди відображають реальність [28].

Це явище особливо виражене в ситуаціях, коли група має очевидного лідера, коли учасники перебувають у стресовому стані або не мають чіткої впевненості у власній пам'яті. Таким чином, групова взаємодія здатна не

лише коригувати, а й радикально трансформувати початкові свідчення, що потребує обережності під час допитів одразу кількох очевидців [20].

Когнітивне навантаження - ще один важливий чинник, що впливає на точність свідчень. У ситуації з високою кількістю сенсорних стимулів (шум, хаотичні рухи, розмови, неочікувані зміни) когнітивна система свідка перевантажується. Людина не здатна обробити всю наявну інформацію, тому мимоволі відсіює частину сигналів як «несуттєві». Проте саме серед цих «відсіяних» сигналів можуть бути важливі докази. Рівардо, Браун і Роджерс у своєму дослідженні (2007) довели, що під час високого когнітивного навантаження істотно знижується точність розпізнавання об'єктів та фіксації просторового розташування подій. Відповідно, зростає ризик помилкової оцінки ситуації або некоректного ідентифікування підозрюваних [27].

У контексті дії психологічних чинників варто також звернути увагу на індивідуально-психологічні особливості особи свідка, які опосередковують вплив зовнішніх чинників. Наприклад, особи з підвищеним рівнем тривожності або невротизації мають нижчу стресостійкість і більш схильні до спотворення інформації під впливом емоцій. Крім того, тип темпераменту, особистісна відкритість до нового досвіду, рівень емпатії чи ригідності - усе це впливає на якість фіксації та інтерпретації подій. Люди з домінуванням емоційної нестабільності або з високим рівнем піддатливості до впливу частіше змінюють або коригують свої свідчення залежно від зовнішніх обставин.

Значну роль у формуванні спогадів також відіграє досвід попереднього контакту з подібними ситуаціями. Особи, які вже стикалися з правопорушеннями або мають фонові знання з психології чи юриспруденції, демонструють вищий рівень деталізації та об'єктивності у свідченнях. Це пояснюється тим, що їхнє мислення більш структуроване, а когнітивна система підготовлена до аналізу ситуацій, що супроводжуються підвищеним емоційним навантаженням [23].

Ще одним чинником, що впливає на точність свідчень, є установки та переконання свідка. Люди несвідомо схильні запам'ятовувати те, що відповідає їхнім очікуванням, досвіду або світогляду. Наприклад, у ситуації, де конфлікт відбувається між представниками різних соціальних або етнічних груп, стереотипи можуть значно викривити сприйняття й інтерпретацію події. Це явище називають ефектом когнітивної схеми, коли сприйняття реальності відбувається через призму стереотипних уявлень. Відповідно, свідок може автоматично додавати до картини події елементи, які логічно вписуються в очікувану модель, навіть якщо вони не мали місця.

На сучасному етапі вивчення когнітивних спотворень активно залучаються нейропсихологічні методи: функціональна МРТ, дослідження активності кори головного мозку під час згадування інформації, електроенцефалографія (ЕЕГ). Ці методи дозволяють виявити зони, що активізуються під час відтворення реальних та вигаданих спогадів. Виявлено, що вигадані спогади мають інші патерни мозкової активності, ніж реальні, зокрема слабшу активацію гіпокампа - центру обробки епізодичної пам'яті [24].

Вивчення механізмів когнітивних спотворень дозволяє не лише глибше зрозуміти природу свідчень, а й розробити практичні рекомендації для правоохоронних органів щодо мінімізації ризиків формування хибних спогадів. Упровадження спеціалізованих методик опитування, контроль за формулюванням запитань, уникнення групових обговорень до допиту, тренінги для слідчих - усе це є результатами інтеграції сучасної науки у кримінальну юстицію.

Метою роботи виступає виявлення особливостей функціонування психічних процесів уваги та пам'яті у свідків кримінального правопорушення, а також проаналізувати вплив зовнішніх чинників на точність їхніх свідчень в умовах експериментального моделювання.

Відповідно до мети були сформульовані наступні **завдання**:

- Проаналізувати науково-психологічні підходи до вивчення уваги та пам'яті як когнітивних процесів.

- Визначити основні чинники, що впливають на точність свідчень: стрес, неуважна сліпоту, соціальні наративи, когнітивне навантаження.

- Провести експериментальне дослідження з моделюванням ситуації правопорушення і вивчити поведінку свідків.

- Проаналізувати емпіричні дані та встановити залежність між рівнем стресу, емоційним станом і якістю запам'ятовування.

- Надати практичні рекомендації щодо вдосконалення методик опитування свідків у кримінальному процесі.

Об'єктом дослідження є психічні процеси свідків кримінального правопорушення.

Предметом дослідження є особливості функціонування уваги та пам'яті в умовах стресу та когнітивного навантаження під час спостереження за кримінальною подією.

Методологічна база дослідження. Для вирішення завдань та досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація та порівняння наукової літератури з теми особливостей функціонування психічних процесів у свідків кримінального правопорушення.

- емпіричні: моделюванні ситуації правопорушення, спостереження, бесіда, анкетування та аналіз отриманих результатів з подальшою інтерпретацією;

Практична значущість отриманих результатів. Отримані результати можуть бути використані в діяльності слідчих, психологів, юристів, викладачів та працівників правоохоронних органів для вдосконалення методик опитування свідків. Рекомендації, розроблені на основі емпіричних даних, можуть зменшити ризик дезінформації та підвищити достовірність свідчень.

Публікації автора за даною темою дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дослідження надані до друку у науковий журнал: Ташматов В.А., Аністратенко Г.В., Завадзкий В.С. «Особливості рівня уваги та пам'яті у свідків правопорушення», Габітус 2025. Випуск 71.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ УВАГИ ТА ПАМ'ЯТІ У СВІДКІВ

1.1. Мета, завдання, методика та вибірка дослідження

Метою емпіричного дослідження стало виявлення особливостей функціонування психічних процесів уваги та пам'яті у свідків в умовах стресогенної ситуації, що моделює правопорушення. Основний акцент зроблено на дослідженні того, як когнітивні, емоційні та соціальні чинники (зокрема неуважна сліпота, когнітивне навантаження, вплив стресу, дезінформації та соціального тиску) впливають на точність сприйняття, запам'ятовування та відтворення подій. Актуальність такої мети зумовлена тим, що саме суб'єктивні свідчення очевидців є важливим джерелом доказової інформації в кримінальному процесі, однак при цьому залишаються вкрай вразливими до різноманітних викривлень.

Завдання дослідження полягали у:

- моделюванні реалістичної ситуації правопорушення із залученням студентів у ролі свідків;
- вивченні рівня уваги та пам'яті учасників після спостереження за подією;
- визначенні ролі емоційного стресу в запам'ятовуванні ключових і другорядних деталей;
- аналізі впливу місця розташування свідків у залі на рівень деталізації спогадів;
- оцінці впливу дезінформації (відеоперегляду події після анкетування) на корекцію свідчень;
- зборі та обробці даних за допомогою анкети з відкритими і закритими запитаннями.

Методика дослідження була експериментальною й передбачала створення штучної ситуації правопорушення в умовах навчального закладу. Експеримент проводився під час запланованої лекції на тему «Когнітивні

психічні процеси» у лекційній аудиторії Національного університету «Одеська юридична академія» за участю здобувачів вищої освіти факультету прокуратури та слідства. Сценарій було розроблено таким чином, щоб створити раптову, емоційно забарвлену ситуацію, яка мала викликати підвищену увагу, стресову реакцію та запам'ятовування події.

Учасники не були попереджені про експеримент заздалегідь, що дозволило забезпечити природність реакцій. До аудиторії несподівано увійшли статисти - чоловік на милиці, дві жінки та підліток, які спровокували конфліктну ситуацію з лектором. Ключовим моментом був епізод крадіжки смартфона з трибуни, який відбувався в зоні прямої видимості студентів. Після завершення інсценування учасникам було повідомлено про проведення дослідження, роздано анкети з відкритими та закритими питаннями, а також запропоновано оцінити власний рівень емоційного стану за шкалою від 1 до 10.

Анкета включала кілька блоків: опис зовнішності учасників події, фіксацію кількості помічених осіб, опис їхньої поведінки, сприйняття конфлікту, відповіді на контрольні питання щодо деталей (колір одягу, наявність окулярів тощо), а також самооцінку емоційного стану. Після заповнення анкет було проведено відеоперегляд події для аналізу впливу повторного сприйняття на зміни у свідченнях.

Ще однією особливістю методики стало рандомне розташування учасників у залі, що дозволило проаналізувати вплив кута огляду на здатність спостерігати й відтворювати події. Крім того, зібрано дані про індивідуальні особливості учасників - вік, рівень освіти, досвід участі в подібних експериментах - що дало змогу виявити зв'язок між когнітивними характеристиками і точністю пам'яті.

Вибірка дослідження становила 56 осіб - студентів одного з факультетів Одеської юридичної академії, що перебували в межах одного вікового діапазону (18–25 років), мали схожий рівень освіти та не мали попередніх знань про зміст експерименту. Така однорідна вибірка дозволила

мінімізувати вплив сторонніх змінних та сконцентруватися на впливі ключових факторів, пов'язаних із подією.

Загалом обрана методика дозволила ефективно змодельовати ситуацію правопорушення в контрольованих умовах, забезпечити автентичність поведінкових і когнітивних реакцій свідків, зібрати об'єктивні дані щодо рівня уваги й пам'яті учасників, а також виявити вплив різних чинників на точність свідчень. Отримані результати стали основою для подальшого аналізу когнітивних викривлень, які виникають у свідків під час стресових або конфліктних ситуацій, і сприяють удосконаленню методик допиту в юридичній практиці.

1.2. Організація і проведення експерименту: сценарій, анкетування, відеоспостереження

Організація експериментального дослідження була спрямована на моделювання реальної ситуації правопорушення у контрольованому навчальному середовищі, що дозволило зафіксувати особливості уваги та пам'яті свідків у стресогенних умовах. Основна мета полягала у створенні максимально реалістичного, емоційно забарвленого інциденту, під час якого можна було б оцінити здатність учасників спостерігати, запам'ятовувати та відтворювати деталі події. Експеримент проводився у лекційній аудиторії Національного університету «Одеська юридична академія» під час відкритої лекції, в якій брали участь здобувачі вищої освіти факультету прокуратури та слідства.

Сценарій експерименту був розроблений так, щоб включити несподівану подію з елементами соціального конфлікту та моделювання правопорушення. Перед початком заняття студентам було оголошено, що проводиться відкрита лекція з відеозаписом, аби не викликати підозр. Лектор починав лекцію, виклавши смартфон на стіл біля трибуни - елемент, який згодом ставав об'єктом викрадання. Через приблизно 15 хвилин до зали

заходила група сторонніх осіб - чоловік на милиці, дві жінки та підліток. Жінки провокували словесний конфлікт із лектором, у той час як підліток, користуючись відволіканням уваги аудиторії, підходив до столу й непомітно забирав телефон.

Суперечка відбувалася в підвищених тонах, із використанням активної жестикуляції, що мало викликати в учасників емоційне напруження. Після загострення ситуації лектор повідомляв про виклик охорони та поліції, після чого сторонні особи покидали аудиторію. Весь процес фіксувався за допомогою двох відеокамер: одна знімала фронтально, інша - з тилу. Це дозволило забезпечити повну візуалізацію сцени та подальшу перевірку точності свідчень.

Анкетування проводилося одразу після завершення інсценування. Лектор повідомляв, що студенти стали учасниками експерименту, присвяченого вивченню рівня уваги та пам'яті, після чого роздавалися інструкції та анкети. Анкета складалася з блоків відкритих та закритих запитань. У відкритих питаннях респонденти повинні були самостійно описати зовнішність та поведінку учасників конфлікту, зазначити кількість сторонніх осіб, деталі їхнього одягу, манери спілкування, емоційний стан тощо. Закриті питання стосувалися вибору відповідей із кількох варіантів, зокрема наявності головного убору, окулярів, кольору волосся чи одягу.

Окремий блок анкети був присвячений контрольним запитанням на увагу: фіксація дрібних, неочікуваних елементів, які могли бути легко проігноровані, - наприклад, чи помітили студенти, що одна зі статисток була в окулярах, або яким було положення рук підлітка, що викрав телефон.

Учасники також самостійно оцінювали рівень власного стресу перед і після події за шкалою від 1 до 10. Це дозволило проаналізувати зв'язок між емоційним станом і здатністю до запам'ятовування. Результати самозвітів свідчать, що учасники з високим рівнем стресу надавали менш точні, емоційно забарвлені відповіді, з ознаками перебільшення або узагальнення.

Відеоспостереження стало ключовим елементом для верифікації результатів. Після завершення опитування студентам демонстрували відеозапис події, що дозволило зіставити їхні спогади з реальними діями статистів. Порівняння відповідей до й після перегляду виявило значні відмінності: близько 48% респондентів внесли зміни або доповнення до первинних описів, усвідомивши, що не зафіксували важливих деталей.

Іншим важливим аспектом стала рандомізація розміщення учасників у залі. Це дало змогу визначити вплив відстані до місця події на точність сприйняття. Як засвідчили результати, ті учасники, які сиділи ближче до сцени конфлікту, надавали значно точніші й детальніші відповіді, ніж ті, хто перебував на периферії. Наприклад, 40% студентів із передніх рядів згадали про головний убір одного зі статистів, тоді як у віддалених рядах цей показник склав лише 15%.

Загалом, організація експерименту забезпечила надійну емпіричну базу для вивчення когнітивних механізмів пам'яті у стресових ситуаціях. Методика включала реалістичний сценарій, чітку фіксацію подій, багаторівневе анкетування та відеоспостереження. Усі ці елементи дозволили детально дослідити, яким чином психоемоційні та когнітивні чинники впливають на здатність свідків до відтворення правопорушення, а також надали науково обґрунтовані висновки для подальшого вдосконалення методик опитування свідків у практиці кримінального судочинства.

ВИСНОВКИ ДО 1-ГО РОЗДІЛУ

У першому розділі було розкрито основні теоретичні та методологічні засади організації емпіричного дослідження, присвяченого вивченню функціонування психічних процесів уваги та пам'яті у свідків. Було обґрунтовано актуальність дослідження, зумовлену високою значущістю свідчень очевидців у кримінальному процесі та їхньою вразливістю до викривлень, що виникають під впливом когнітивних, емоційних та соціальних факторів.

Розроблена методика експерименту дозволила моделювати правопорушення у контрольованих умовах із дотриманням автентичності та психологічної достовірності. Залучення студентів-учасників без попереднього інформування забезпечило природність їхніх реакцій, а використання емоційно насиченого сценарію з елементами соціального конфлікту підвищило стресове навантаження, що є типовим чинником у реальних ситуаціях свідчення.

Організація експерименту включала багаторівневий підхід: сценарне моделювання, анкетування, відеоспостереження, а також збір даних про індивідуальні характеристики учасників. Це забезпечило комплексне дослідження взаємозв'язку між емоційним станом, кутом огляду, когнітивними особливостями та точністю відтворення подій. Отримані результати підтвердили, що рівень деталізації спогадів залежить від низки факторів, зокрема просторового розташування свідка, рівня стресу та впливу повторного перегляду інформації.

Таким чином, розроблена програма емпіричного дослідження є науково обґрунтованою та практично реалізованою. Вона створює підґрунтя для подальшого аналізу особливостей функціонування психічних процесів у свідків правопорушення.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У СВІДКІВ ПРАВОПОРУШЕНЬ

2.1. Аналіз результатів експерименту: статистичні дані, інтерпретація, порівняння з теоретичними засадами

Результати проведеного експериментального дослідження підтвердили гіпотезу про те, що точність відтворення свідками подій правопорушення суттєво залежить від низки психологічних чинників - насамперед рівня стресу, когнітивного навантаження, соціального контексту та наявності дезінформації. У дослідженні взяли участь 56 студентів, які не були поінформовані про природу експерименту до його завершення, що дозволило зберегти природність їхніх когнітивних реакцій.

Аналіз зібраних анкет показав, що лише 18% учасників змогли точно вказати кількість статистів, які брали участь у сцені конфлікту. При цьому 50% перебільшили, а 32% применшили кількість осіб, що свідчить про типове явище когнітивної дезорієнтації в умовах підвищеного емоційного навантаження. Ці результати узгоджуються з ефектом тунельної уваги, описаним у роботах Сімонса і Чабріса (1999), згідно з яким у стані стресу люди фокусуються на центральному подразнику, ігноруючи інші елементи ситуації [22].

Важливою змінною був самооцінений рівень стресу, який, як засвідчено, мав прямий вплив на обсяг та якість відтворення події. Учасники з низьким рівнем стресу (до 4 балів із 10) продемонстрували вищий рівень деталізації: 32% з них точно згадували одяг, риси зовнішності та елементи поведінки статистів. Натомість учасники з високим рівнем стресу (7 балів і більше) змогли лише загалом описати атмосферу конфлікту, ігноруючи другорядні деталі - жоден з них не зафіксував моменту крадіжки телефону, попри його очевидність.

Цей факт особливо важливий у контексті феномену неуважної сліпоти, який отримав емпіричне підтвердження: ситуація конфлікту настільки

поглинула увагу свідків, що їхня здатність сприймати інші, менш емоційно навантажені, але значущі елементи була суттєво знижена. Це збігається з даними експериментів Габберт, Лофтус та Валентайна, які вказують на тісний зв'язок між емоційною збудженістю і зниженням когнітивної точності [24].

Також було зафіксовано, що учасники, які сиділи ближче до трибуни, демонстрували вищу точність опису зовнішності: 40% таких респондентів згадали наявність головного убору або окулярів у статистів. Серед учасників, що перебували в задніх рядах, ця частка становила лише 15%, що підтверджує важливість просторового розміщення свідка для формування пам'яті.

Гендерно-віковий аналіз засвідчив, що молодші респонденти (до 25 років) краще запам'ятовували дрібні деталі, а учасники з вищим рівнем освіти частіше давали точні відповіді на закриті питання. Це узгоджується з позиціями когнітивної психології щодо впливу особистісних та інтелектуальних характеристик на обсяг робочої пам'яті та фільтрацію сенсорної інформації.

Порівняння описів учасників із відеозаписом засвідчило розрив між суб'єктивним баченням події та об'єктивно зафіксованими фактами. Лише 30% учасників змогли точно відтворити ключові репліки статистів, а більшість надавала узагальнені або викривлені версії змісту розмови. Це підтверджує висновки досліджень Е. Лофтус і Дж. Палмера (1974), згідно з якими пам'ять під впливом післяподійної інформації часто зазнає модифікацій, реконструкцій і конфабуляцій [26].

Після перегляду відео 48% учасників доповнили або виправили свої відповіді, зазначивши нові деталі, які не згадували раніше. Це яскраво демонструє ефект дезінформації, коли повторне пред'явлення події візуально впливає на попередню уяву про ситуацію, часто формуючи фальшиві спогади.

Центральні події, такі як словесна суперечка, були запам'ятані набагато краще, ніж периферійні епізоди - 84% респондентів згадали емоційно

насичену поведінку статистів, тоді як факт крадіжки телефона не зафіксував жоден учасник. Ці результати повністю відповідають теоретичним уявленням про ефект емоційного фокусування, описаний Валентайном і Масоут (2009), за якого пам'ять на ключові емоційні аспекти подій зберігається, тоді як другорядні елементи - ігноруються [29].

Інтерпретація отриманих результатів дає підстави стверджувати, що в умовах стресу та когнітивного перевантаження формування свідчень супроводжується спотвореннями, узагальненнями та пропусками. Це підтверджує необхідність адаптації процесу допиту, з урахуванням впливу емоційного стану, формулювання запитань, наявності групового тиску або очікувань.

Таблиця 2.1 Статистичні результати експерименту

Показник	Значення (%)
Учасники, що точно вказали кількість статистів	18
Учасники, які перебільшили кількість статистів	50
Учасники, які применшили кількість статистів	32
Учасники з точним описом одягу (передні ряди)	40
Учасники з точним описом одягу (задні ряди)	15
Учасники, які помітили головний убір/окуляри	28
Учасники, які згадали активну жестикуляцію	60
Учасники, які помітили фізичну дію підлітка	24
Учасники, що помітили крадіжку телефона	0
Учасники, які після відео змінили/доповнили відповіді	48
Учасники, які правильно згадали ключові репліки	30
Учасники з точним відтворенням кольору волосся	54
Учасники, що відчували високий рівень стресу	48
Учасники, що правильно вказали стать статистів	80

Учасники, що правильно оцінили вік статистів	24
--	----

Результати дослідження не лише підтвердили численні теоретичні моделі когнітивної психології свідків, але й дали емпіричне обґрунтування для вдосконалення практичних методик збору свідчень. Вони свідчать про необхідність уникнення навідних питань, забезпечення спокійної атмосфери для допиту, індивідуалізованого підходу до свідків та використання когнітивного інтерв'ювання як альтернативи традиційним методам.

2.2. Рекомендації щодо зниження впливу стресу під час допиту

У процесі допиту свідків кримінального правопорушення одним із ключових чинників, що впливає на точність та достовірність свідчень, є емоційний стрес. Багато наукових досліджень підтверджують, що підвищений рівень тривожності, страху чи напруги призводить до когнітивного звуження уваги, зниження об'єму оперативної пам'яті та викривлення спогадів. У зв'язку з цим, надзвичайно важливо впроваджувати у практику слідчих дій такі методики і підходи, які дозволяють мінімізувати негативний вплив стресу на особу свідка.

Першим і базовим етапом є створення сприятливого психологічного клімату під час допиту. Досвідчені фахівці рекомендують проводити допит у нейтральному, добре освітленому та акустично комфортному приміщенні, з мінімальною кількістю подразників (шум, тиск, нав'язлива присутність сторонніх осіб). Важливо, щоб свідок почувався в безпеці. Зниження формальності комунікації, доброзичливий тон, чітке пояснення мети допиту та гарантія відсутності санкцій за помилки у свідченнях - усе це знижує тривожність і сприяє більш вільному відтворенню подій [19].

Другою ключовою рекомендацією є відмова від раннього озвучення правових наслідків за неправдиві свідчення. Хоча така норма закріплена у кримінальному процесуальному законодавстві, її реалізація потребує чутливого підходу. Адже попередження про відповідальність може спровокувати підвищену настороженість, змусити свідка мовчати або

несвідомо коригувати свої свідчення. Доцільно вводити попередження лише після налагодження контакту, а не одразу на початку бесіди, і робити це в максимально неагресивній формі.

Наступним важливим елементом є використання технік релаксації або легких фізіологічних інтервенцій, які сприяють стабілізації емоційного стану. Наприклад, коротке глибоке дихання (за методикою 4-7-8), вправи на розслаблення м'язів обличчя, легке розминання пальців рук можуть бути запропоновані свідку перед початком допиту або в його перерві. Ці прості дії мають науково доведений ефект зниження рівня стресу та покращення концентрації уваги.

У структурі допиту рекомендовано застосовувати етапність інтерв'ювання. Спершу ставляться загальні, відкриті запитання без жодного тиску на точність чи послідовність (наприклад: «Що ви пам'ятаєте про той день?»). Потім - більш конкретні, але все ще відкриті («Чи пригадуєте, у якому порядку заходили люди?»). Лише після цього - деталізація за допомогою уточнюючих та альтернативних запитань. Така стратегія дозволяє уникнути когнітивного перенавантаження, поступово активуючи зони пам'яті й не викликаючи в учасника емоційного збудження [17].

Не менш важливо забезпечити достатній час для відповідей, не переривати свідка, не поспішати з уточненнями. Часто в умовах стресу інформація з'являється із затримкою, або потребує додаткової внутрішньої обробки. Поспіх, перебивання або нав'язування відповіді можуть не лише викликати дратівливість або паніку, а й повністю блокувати канал відтворення інформації [25].

Особливу увагу слід приділяти невербальній комунікації: уникати демонстративного знецінення, підвищеного тону, оцінювальних поглядів. Свідок повинен мати змогу самостійно регулювати темп бесіди. Якщо виявляються ознаки втоми або тривожності - доцільно зробити перерву. Рекомендовано мати воду, ручку й аркуш паперу - іноді візуальне фіксування

спогадів або схематичне зображення допомагає зменшити емоційне напруження та активізувати пам'ять.

У випадках, коли свідком є неповнолітній або особа, що пережила психотравмуючий досвід, доцільно залучати психолога або фахівця зі спеціальною підготовкою, який допоможе стабілізувати емоційний стан, обрати правильну послідовність запитань, або в разі потреби - провести попередню діагностику емоційної стабільності.

Крім того, доцільно забезпечити післядопитову підтримку, особливо якщо під час бесіди були згадані травматичні події. Це може бути короткий коментар від фахівця-психолога, надання контактів підтримки або просто вдячність за участь. Такий підхід формує довіру до правової системи та зменшує ризики вторинної травматизації [5].

Зниження впливу стресу під час допиту свідків є комплексним завданням, яке передбачає як психологічну, так і організаційну підготовку. Реалізація перерахованих рекомендацій не лише покращує якість зібраної інформації, а й сприяє формуванню етичної, гуманної слідчої практики, що відповідає сучасним стандартам дотримання прав людини та ефективності кримінального провадження.

Когнітивне інтерв'ювання (КІ) є однією з найбільш ефективних психологічних методик отримання свідчень, яка була розроблена наприкінці 1980-х років американськими психологами Р. Фішером і Е. Гейсельманом. В основі цієї техніки лежить розуміння того, що пам'ять є не фотографічним механізмом, а динамічним процесом реконструкції інформації. Відповідно, ефективність отримання точних свідчень залежить не лише від здатності особи згадати, а й від того, як саме формулюються запитання, у якій послідовності вони подаються та який емоційний фон створюється під час опитування.

Теоретичною основою когнітивного інтерв'ювання є принципи мнемоніки, контекстуального відтворення та багатовимірного згадування, що базуються на психологічних дослідженнях функціонування довготривалої

пам'яті. Зокрема, використовується так званий «ефект специфічності кодування», згідно з яким людина краще згадує події, якщо під час згадування відтворюються ті самі контексти, що були під час сприйняття: звуки, запахи, просторове положення, емоційний стан тощо [7].

Стандартна процедура когнітивного інтерв'ювання включає кілька ключових етапів, які реалізуються послідовно:

1. Етап встановлення контакту та мотивації свідка. На цьому етапі важливо створити довірливу атмосферу, пояснити значущість інформації, яку може надати свідок, та забезпечити безпеку і прийняття. Особливу увагу приділяють зниженню тривожності та формуванню активної позиції співрозмовника.

2. Контекстуальне відтворення. Свідка просять уявити себе знову у тій ситуації, де відбувалася подія: пригадати погодні умови, звуки, запахи, власні емоції, просторове розташування. Це допомагає активізувати асоціативні зв'язки в пам'яті, які сприяють витягуванню необхідної інформації.

3. Розповідь без переривань. Свідку надається можливість самостійно, без втручання, відтворити спогади про подію у власній послідовності, не зважаючи на логічність чи повноту. Це дозволяє уникнути спотворення, яке часто виникає внаслідок навідних запитань.

4. Зміна порядку відтворення події. Після вільної розповіді свідка просять відтворити події у зворотному хронологічному порядку або починаючи з якоїсь ключової миті. Це дозволяє виявити деталі, які могли бути пропущені під час стандартного згадування.

5. Зміна точки зору. Учасника просять уявити подію з іншої перспективи - наприклад, очима іншого свідка, або навіть з точки зору учасника події. Такий підхід часто сприяє виявленню нових аспектів ситуації або фрагментів, які залишилися поза увагою в попередній розповіді.

6. Додаткова деталізація. На завершальному етапі застосовуються запитання уточнювального характеру, проте вони формуються

максимально нейтрально, без припущень або підказок (наприклад: «Що ще ви помітили у поведінці цієї особи?» або «Якого кольору, на вашу думку, був його верхній одяг?»).

Практика застосування когнітивного інтерв'ювання виявилася надзвичайно ефективною в криміналістиці та судовій психології. Емпіричні дослідження свідчать, що використання КІ дозволяє отримати на 30–40% більше точних фактів, ніж під час традиційного інтерв'ювання, і при цьому знижує рівень викривлень та конфабуляцій. Особливо ефективним метод є при роботі з дітьми, особами, що зазнали стресу, або перебувають у посттравматичному стані.

Крім того, КІ дозволяє уникнути наведених спогадів, які можуть виникати внаслідок неправильного формулювання запитань, або ефекту соціального схвалення, коли свідок підсвідомо намагається відповідати очікуванням слідчого. У КІ акцент зміщується на самостійну активність свідка, а не на пасивне реагування на запитання.

У практиці українських правоохоронних органів метод когнітивного інтерв'ювання ще не є повсюдно впровадженим, однак існує нагальна потреба в його адаптації до національного процесуального контексту. З огляду на підтверджену ефективність КІ, доцільно включити його елементи до системи підготовки слідчих, прокурорів і психологів, які працюють зі свідками. Особливої уваги потребує розробка інструкцій і протоколів для впровадження КІ, які були б адаптовані до вітчизняного законодавства та культурних особливостей [11].

Практичний досвід застосування когнітивного інтерв'ювання в різних країнах демонструє його широкі можливості не лише у кримінальних розслідуваннях, а й у судово-медичній експертизі, роботі з жертвами насильства, протидії торгівлі людьми, а також у профілактиці повторної віктимізації. У країнах Європейського Союзу, зокрема у Великій Британії, Німеччині та Швеції, КІ вважається стандартною практикою під час роботи з

вразливими категоріями свідків: дітьми, підлітками, людьми похилого віку або тими, хто пережив травматичні події [15].

Застосування когнітивного інтерв'ювання вимагає спеціальної підготовки інтерв'юера. Від слідчого чи психолога очікується не лише знання методичних кроків, але й вміння гнучко адаптувати запитання відповідно до емоційного стану особи, темпу її відповіді, рівня концентрації уваги. Основною помилкою при впровадженні КІ є механічне використання формальних етапів без урахування індивідуальності свідка, що значно знижує ефективність методу. Саме тому важливо не тільки освоїти техніку, але й навчитися її тонко й делікатно застосовувати [16].

Ще одним практичним аспектом є комбіноване використання КІ з іншими методами психологічної підтримки. Наприклад, доцільним є попереднє психологічне консультування свідка (або, принаймні, коротке тестування емоційного стану за шкалою тривожності/стресу), що дозволяє вирішити, чи доцільно застосовувати когнітивне інтерв'ювання саме зараз. У випадку високої психоемоційної напруги, спершу варто стабілізувати стан свідка, застосувавши методи релаксації або елементи техніки «заземлення» з травматерапії (наприклад, фокусування на п'яти відчуттях: зір, слух, дотик, запах, смак).

Крім того, ефективність КІ суттєво зростає за умов індивідуального формату проведення. Колективні допити, особливо за участі інших свідків або співробітників правоохоронних органів, можуть несвідомо формувати тиск, навіювання або очікування правильної відповіді, що суперечить самій природі когнітивної методики. Тому під час планування допиту варто забезпечити конфіденційність, нейтральність та усунення сторонніх подразників [20].

Ще однією сильною стороною когнітивного інтерв'ювання є можливість повторного застосування з метою уточнення попередніх свідчень. Завдяки тому, що метод передбачає зміну кутів огляду, зміни послідовності подій та опори на візуально-емоційне уявлення, повторне інтерв'ювання

через декілька днів може дати нові деталі без значного ризику дезінформації. Це особливо актуально у випадках, коли необхідно зібрати свідчення, що потребують високого рівня достовірності, наприклад, у випадках тяжких злочинів.

Однак варто наголосити, що когнітивне інтерв'ювання - це не панацея. Метод ефективний лише в тому випадку, якщо його застосування базується на дотриманні етичних принципів, терпимості до повільного темпу згадування, готовності працювати з неповною або емоційно забарвленою інформацією. Використання КІ з метою примусу, маніпуляції або отримання необхідної «версії» подій повністю суперечить його сутності й здатне призвести до викривлення свідчень.

У контексті української системи правосуддя застосування когнітивного інтерв'ювання є перспективним інструментом гуманізації допиту, підвищення його результативності та мінімізації кількості помилкових рішень на основі недостовірних свідчень. З огляду на те, що метод є науково обґрунтованим, багатоетапним і дослідженим у багатьох юрисдикціях, його впровадження потребує розробки нормативно-правової бази, інструкцій та відповідної підготовки кадрів [8].

Когнітивне інтерв'ювання - це ефективна, етично прийнятна й доказово обґрунтована методика отримання точних свідчень. Її системне застосування у кримінальному процесі сприятиме підвищенню об'єктивності судових рішень, розвитку психологічної культури у слідчих органах і зміцненню довіри до правосуддя з боку громадськості.

2.3. Перспективи впровадження адаптованих методик роботи зі свідками в українській юридичній практиці

Впровадження адаптованих психологічних методик роботи зі свідками у систему кримінального судочинства України є одним із ключових кроків на шляху до підвищення якості доказового процесу, гуманізації кримінального провадження та забезпечення реалізації права на справедливий суд. У

контексті сучасної психологічної науки свідчення очевидців розглядаються не як об'єктивний відбиток реальності, а як продукт складного когнітивного процесу, що формується під впливом безлічі чинників - емоційних, ситуаційних, соціальних, мотиваційних. У зв'язку з цим, традиційні методи допиту, що часто базуються на формальних схемах або стереотипних припущеннях, не лише втрачають ефективність, а й можуть сприяти формуванню викривлених свідчень.

Водночас українська юридична практика поки що перебуває на етапі поступового переходу від авторитарних моделей допиту до більш орієнтованих на особистість та психологічно обґрунтованих підходів. Це зумовлено як нормативними змінами в галузі кримінального процесуального права, так і загальною євроінтеграційною орієнтацією країни. Стаття 6 Європейської конвенції з прав людини закріплює право кожного на справедливий суд, що включає обов'язок держави забезпечити умови, за яких свідок може дати правдиві, добровільні та неупереджені свідчення. З цієї точки зору застосування методик, таких як когнітивне інтерв'ювання, техніки зниження стресу, моделі безпечного простору для допиту тощо, є не лише доцільним, а й необхідним [6].

Однією з головних передумов успішного впровадження адаптованих методик є системна підготовка фахівців. У навчальних програмах юридичних факультетів, академій МВС, центрів підготовки суддів і прокурорів має бути передбачено окремі модулі з юридичної та когнітивної психології, вивчення моделей пам'яті, впливу стресу на сприйняття, навичок формулювання нейтральних запитань, методів релаксації та побудови безпечного середовища. Слідчі, прокурори, адвокати та судді мають бути ознайомлені не тільки з юридичними, а й із психологічними аспектами формування та оцінки свідчень [10].

Крім освітнього аспекту, важливо розробити уніфіковані методичні рекомендації або протоколи, які б регулювали порядок проведення допиту свідків з урахуванням їхнього віку, психоемоційного стану, особливостей

правопорушення. Наприклад, у випадках, коли свідком є неповнолітній або особа, що пережила травматичний досвід, застосування традиційного допиту без спеціальної підготовки може призвести до вторинної травматизації, втрати довіри до органів правосуддя та викривлення даних. Водночас впровадження моделі «допиту в ігровій формі» або участі психолога-медіатора може значно покращити якість отриманої інформації.

Важливою перспективною практикою є використання мультимедійних засобів і відеофіксації. Вона дозволяє мінімізувати контакт свідка з обвинуваченим, знизити рівень тривожності, уникнути нав'язування відповідей, а також використовувати записи для подальшого аналізу. У поєднанні з когнітивним інтерв'юванням відеофіксація дозволяє не лише зберегти хід думок свідка, але й проаналізувати його невербальну поведінку, паузи, зміну інтонацій, що може бути додатковим джерелом для психологічної оцінки достовірності свідчень.

Ще одним напрямом перспектив є інституалізація ролі судового психолога, який мав би повноваження консультувати слідчі органи при проведенні допитів у складних психологічних умовах, а також оцінювати психологічну готовність свідка до надання свідчень. Така практика вже реалізується у країнах з розвинутою правовою системою (наприклад, у Великій Британії, Нідерландах, Німеччині) й довела свою ефективність у справедливому зборі доказів [12].

Щоб адаптовані методики не залишались декларативними, необхідна також нормативно-правова база, яка б регламентувала їх застосування. Це може бути як внесення змін до чинного Кримінального процесуального кодексу України (наприклад, у частині опису процедур допиту неповнолітніх або вразливих свідків), так і створення окремих підзаконних актів, інструкцій та типових положень, які детально описують порядок та умови проведення таких процедур [1].

На думку багатьох українських дослідників (Яремчук О.В., Карпенко З.С., Шовкова О.М.), правова система України вже має достатній науковий і

практичний ресурс для переходу до гуманістичних та науково обґрунтованих форм допиту. Необхідним кроком є лише політична воля, міжвідомча координація та підтримка реформи з боку професійної спільноти [21].

Перспективи впровадження адаптованих методик роботи зі свідками в Україні є реалістичними та багаторівневими. Вони передбачають не лише зміну технік допиту, але й трансформацію самої філософії взаємодії з особою у правовому полі - від формального збору інформації до психологічно грамотного, етичного, науково обґрунтованого діалогу. Реалізація цих підходів дасть змогу не лише підвищити ефективність досудового розслідування, але й сприятиме підвищенню довіри громадян до системи правосуддя в цілому [3].

ВИСНОВКИ ДО 2-ГО РОЗІЛУ

У другому розділі було здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження, що підтвердив гіпотезу про суттєвий вплив психологічних чинників на точність відтворення подій свідками. Експеримент виявив, що рівень емоційного стресу, просторове розміщення, когнітивне навантаження та вплив дезінформації істотно знижують якість пам'яті та сприйняття, що узгоджується з ключовими теоретичними моделями когнітивної психології (ефект тунельного зору, неуважна сліпота, емоційне фокусування, вплив післяподійної інформації).

Отримані емпіричні дані виявили серйозні розбіжності між об'єктивною подією (відеозапис) і суб'єктивними спогадами учасників. Особливо показовим є повне ігнорування факту крадіжки всіма респондентами, що демонструє обмеженість уваги під впливом конфлікту та стресу. При цьому після відеоперегляду майже половина учасників внесли зміни до своїх свідчень, що підтверджує вразливість пам'яті до дезінформації.

Також дослідження підтвердило значення особистісних чинників - віку, рівня тривожності, а також просторового положення в залі - для точності спогадів. Більша точність у відповідях учасників із передніх рядів або з

нижчим рівнем стресу дозволяє говорити про необхідність урахування цих факторів при оцінці достовірності свідчень у правовій практиці.

Крім того, результати експерименту надали емпіричне обґрунтування доцільності впровадження когнітивного інтерв'ювання як ефективної методики зменшення викривлень, підвищення деталізації та точності свідчень. Було підкреслено, що традиційні методи допиту потребують модернізації з огляду на психологічні особливості сприйняття і пам'яті.

Таким чином, другий розділ підтвердив не лише валідність обраної експериментальної моделі, а й наголосив на практичній важливості адаптації слідчих методик до сучасних наукових підходів. Це створює підґрунтя для розробки нових стандартів роботи зі свідками у кримінальному процесі, орієнтованих на гуманізацію та об'єктивність.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання бакалаврської роботи було здійснено комплексне теоретико-емпіричне дослідження, присвячене особливостям функціонування психічних процесів уваги та пам'яті у свідків кримінального правопорушення. На основі аналізу наукових джерел, практик правозастосування та власного експериментального дослідження, можна зробити низку важливих висновків.

По-перше, доведено, що увага і пам'ять як базові когнітивні процеси не є точними механізмами фіксації реальності. Вони піддаються суттєвому впливу як внутрішніх (емоційний стан, рівень тривожності, когнітивна втома), так і зовнішніх чинників (стресогенне середовище, формулювання запитань, соціальний тиск, дезінформація). Особливо критичними є ситуації, коли подія має сильне емоційне навантаження, як-от правопорушення, що супроводжуються агресією, конфліктом, або загрозою.

По-друге, результати емпіричного дослідження показали на практиці ті закономірності, що раніше були описані у когнітивній психології. Зокрема, підтверджено наявність ефекту неуважної сліпоты: жоден зі студентів, які стали учасниками експерименту, не помітив крадіжку, що відбулася в них на очах. Це свідчить про те, що в умовах конфлікту або підвищеного емоційного збудження фокус уваги концентрується на найбільш значущих (емоційно) об'єктах, тоді як інші події ігноруються або залишаються поза межами свідомого сприйняття.

По-третє, було встановлено, що точність свідчень залежить від індивідуальних психологічних характеристик: рівня стресостійкості, когнітивної гнучкості, попереднього досвіду, віку, просторового розташування щодо місця події. Також значну роль відіграє спосіб організації допиту: невдале формулювання запитань, поспіх, авторитарна манера ведення опитування призводять до зниження точності та достовірності свідчень.

По-четверте, в роботі були розроблені рекомендації щодо зниження впливу стресу під час допиту свідків, а також детально охарактеризовано метод когнітивного інтерв'ювання як ефективну альтернативу традиційним допитам. Впровадження цієї методики дозволяє значно підвищити обсяг відтвореної інформації, зменшити ризик дезінформації, знизити рівень тривожності свідків та забезпечити гуманістичний підхід до взаємодії з особою в рамках кримінального процесу.

По-п'яте, проаналізовано перспективи адаптації новітніх методик роботи зі свідками в українській юридичній практиці. Встановлено, що існує реальний потенціал для інтеграції сучасних психологічних підходів до системи досудового розслідування шляхом розробки відповідної нормативної бази, підготовки фахівців та впровадження інноваційних моделей допиту [13].

Результати теоретичного аналізу та емпіричного експерименту свідчать про необхідність глибокого перегляду підходів до збору свідчень у кримінальному провадженні. Людська пам'ять і увага є складними, варіативними, емоційно залежними процесами, що вимагають делікатного, науково обґрунтованого та етичного підходу. Робота підтверджує важливість міждисциплінарного підходу, що об'єднує психологічні знання з юридичною практикою, задля досягнення максимальної достовірності, ефективності та справедливості у процесі отримання свідчень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банах С. В., Рогатинська Н. З., Сарахман А. М. *Кримінальний процес* : підруч. Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. 264 с.
2. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. *Кримінальне процесуальне право України*: навч. посібник / за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.
3. Габрелян А.Ю. *Напрями підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо протидії економічній злочинності*. Колективна наукова монографія «Державне управління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав ХХІ століття». Видання 2. Вінниця, 2021-2022. С. 2–18. Doi.org/10.36074/raaaseeirdfegcc.ed-2.01.
4. Гусєва В. О. Сучасні можливості психологічних експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти працівників правоохоронних органів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. № 3 (95), с. 256–267. DOI: 10.33766/2524-0323.95.256-267.
5. Лозинська Ю. І. Засоби з'ясування достовірності показань свідка у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1. С. 101–112.
6. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Розвиток інституту слідчих дій у КПК України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №2. С. 56-63.
7. Лушпієнко В. Оцінка показань свідка судом у кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2017. № 2 (24). С. 200–202.
8. Мелешев С. Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій як засобів доказування в кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. №6. С. 163-167.

9. Наугольник Л. Б. Психологія стресу. *Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ*. 2015. 324 с..
10. Сердюк В. П. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні України: процесуальні проблеми. *Право і суспільство*. 2017. №1. С. 255-259.
11. Слінько С. В. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 1. С. 878–882.
12. Сольонова О. О. Особливості підготовки до проведення допиту потерпілого. *Право і суспільство*. 2017. №1. С. 260-264.
13. Стрілецька О.В., Габрелян А.Ю. Реалізація принципу змагальності в ході проведення досудового розслідування. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*, 2024. Випуск 81(1). С. 168 – 179.
14. Стрілецька О.В., Габрелян А.Ю. Реалізація принципу змагальності під час судового розгляду. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2024. Випуск 2. С. 719– 731.
15. Стрілецька О.В., Габрелян А.Ю. Реалізація принципу змагальності в кримінальному процесі країн романо-германської правової сім'ї. VI Міжнародна науково-теоретична конференція «Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень» (08.03.2024; м. Вінниця, Україна), 2024. С. 64-70.
16. Федорів І. Я. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 301–307.
17. Чепель О.В., Габрелян А.Ю. Адвокат свідка: проблематика правового статусу. *Science of XXI century: development, main theories and achievements: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the V International Scientific and Theoretical Conference* (January 26, 2024). Helsinki, Republic of Finland: International Center of Scientific Research, 2024. С. 131–136

18. Чепель О.В., Габрелян А.Ю. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2023. № 4. С. 451–458.
19. Чепель О.В., Габрелян А.Ю. Система прав свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2023. № 4. С. 168–180.
20. Шило О. Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С. 151–156.
21. Яремчук, О. В., Карпенко, З. С. Колективна пам'ять у соціальному контексті: Аналіз впливу на свідчення очевидців. *Інститут соціальної та політичної психології НАПН України*, 2023. 220 с.
22. Chabris, C., Simons, D. Inattentional Blindness and Eyewitness Memory. 2012.
23. Fisher, R. P., Geiselman, R. E. Memory-enhancing techniques for investigative interviewing: The cognitive interview. Springfield, IL: *Charles C Thomas Publisher*. 1992.
24. Gabbert, F., et al. Expectations and Attention in Memory Tasks, 2003.
25. Deffenbacher, K. A., Bornstein, B. H., Penrod, S. D., McGorty, E. K. *A meta-analytic review of the effects of high stress on eyewitness memory*. Law and Human Behavior, 2004. 28(b), 687–706.
26. Loftus, E., Palmer, J. Misinformation Effect in Memory: How Leading Questions Alter Recall. *McGraw-Hill Education*, 1974 p.250.
27. Rivardo et al. Cognitive Load and Inattentional Blindness, 2007.
28. Sauerland, M., et al. Stress Induction in Eyewitness Memory Studies. *Journal of Experimental Psychology*, 2016.
29. Valentine, T., Masout, R. Stress and Gender Differences in Eyewitness Memory, 2009

30. Wulff, A. N., Thomas, A. K. The Dynamic and Fragile Nature of Eyewitness Memory Formation: Considering Stress and Attention. *Frontiers in Psychology*, 2021. 12, 666724.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

1. Яке Ваше загальне самопочуття на даний момент	Як завжди добре	Середнє	Не дуже
2. Чи вживали напередодні ви психоактивні речовини (наркотики, алкоголь, заспокійливе)	Вживав (що саме)	Не вживав	Взагалі не вживаю
3. На яку тему лекція сьогоднішнього заняття	Психічні процеси	Психічні явища	Психічні стани
4. Скільки сторонніх людей були присутні на лекції (окрім лектора та студентів)	5	4	3
5. Опишіть кожного із них, із зазначенням статі, віку, статури, предметів одягу, особливих прикмет, особливостей поведінки, в тому числі протиправної			
6. Яке було перше питання у сторонніх осіб, що знаходилися на лекції			
7. На якому факультеті Ви навчаєтесь	ФААД	ЦГЮ	ФПС
8. Хто спровокував конфліктну ситуацію			
9. Який сьогодні день тижня			

Рис. 1. Вплив рівня стресу на точність спогадів свідків

